

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

КОЛОМІНСЬКІ ЧИТАННЯ

*Матеріали Першого Міжнародного наукового форуму,
присвяченого пам'яті доктора психологічних наук, професора
Наума Львовича Коломінського
м. Київ, МАУП, 28 березня 2007 р.*

Київ 2007

ББК 88.5я43
К61

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Коломінська І. А., канд. пед. наук, доц. — заступник головного редактора
Туриніна О. Л., канд. психол. наук, проф. — відповідальний редактор

Відповідальний редактор за випуск В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”)

Коломінські читання: Матеріали Першого Міжнар. наук. форуму,
К61 присвяч. пам’яті д-ра психол. наук, проф. Н. Л. Коломінського, м. Київ,
МАУП, 28 берез. 2007 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. —
К.: МАУП, 2007. — 372 с. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-824-9

У пропонованому збірнику публікуються статті науковців, в яких досліджується широке коло проблем соціальної психології, психології управління та організаційної психології.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток психологічної науки в Україні.

ББК 88.5я43

ISBN 978-966-608-824-9

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Слободяник Г. І. Критерії рівнів адаптованості студентів до навчання (на прикладі медичного вищого закладу)	247	соціально-психологічних особливостей особистості студента	307
Соломка Т. М. Соціально-психологічні особливості самоактуалізації студентів у навчально-професійній діяльності	255	Словік О. М. Наукова спадщина Н. Л. Коломінського у дослідженні міжособистісної взаємодії у студентській групі	313
Чижевський С. О. Психологічні особливості вдосконалення стилю керівництва військовим колективом	267	Волосович Н. В. Реалізація наукових підходів Н. Л. Коломінського в оптимізації соціально-психологічного клімату комерційної організації	319
Блохіна І. О. Етичні атитюди керівника вищого навчального закладу як чинник оптимізації організаційної культури	276	Кононець М. О. Соціально-психологічні детермінанти дотримання етичних норм суб'єктами підприємницької діяльності	327
Варлакова Є. О. Способи вирішення конфліктів між викладачем і студентами	283	Федченко В. А. Психологические особенности развития профессионального мышления будущих авиационных специалистов	333
Чупріна М. О. Особистість як носій організаційної культури	288	Підлісний Ю. А. Соціально-психологічні фактори розвитку агресивної поведінки військовослужбовців	337
Рубан В. В. Проблематика комунікативної компетентності керівника закладу освіти у науковій парадигмі Н. Л. Коломінського	295	Кваша О. Р. Про відповідальність як важливий чинник успішного керівництва в галузі освіти з погляду Н. Л. Коломінського	342
Максименко О. О. Психологічні умови формування екологічної культури старшокласників	299	Омельчук В. В. Розвиток і функціонування освіти в єдиному гуманітарному просторі України	346
Тимчак О. М. Вплив наукових поглядів Н. Л. Коломінського на дослідження			

НАУКОВА СПАДЩИНА Н. Л. КОЛОМІНСЬКОГО У ДОСЛІДЖЕННІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ

Коломінські читання — I, 2007, 313–318

Коротко розглядається бачення Н. Л. Коломінського стосовно дослідження міжособистісної взаємодії. Підкреслюється соціально-психологічний аспект міжособистісної взаємодії, що визначає більш загальний механізм зв'язку між людьми з його відповідними відтвореннями в їхній психіці. Вказується на значущість структурних компонентів міжособистісної взаємодії (спілкування та взаємини (ставлення)). Подано розроблену Н. Л. Коломінським орієнтовну модель співвідношення ставлення і спілкування в міжособистісній взаємодії.

Проблема міжособистісної взаємодії актуальна не тільки на рівні конкретної людини, а й на рівні розвитку суспільства в цілому. Соціально-психологічним аспектам висвітлення цієї проблеми присвячена велика кількість наукових праць Н. Л. Коломінського, які базуються на результатах багаторічного дослідження автора, пов'язаних з особливостями управління закладами освіти, підготовки та підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів.

Спираючись на здобутки Н. Л. Коломінського, спробуємо розглянути соціально-психологічний аспект міжособистісної міжсуб'єктної взаємодії у студентській групі.

Якщо виходити з філософського розуміння, то взаємодія — це “філософська категорія, що відображає

процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого... Поняття взаємодії перебуває в глибокому зв'язку з поняттям структури. Взаємодія виступає як інтегруючий чинник, завдяки якому відбувається поєднання частин у певний тип цілісності”.

Розглянемо соціально-психологічний аспект міжособистісної взаємодії, який визначає більш загальний механізм зв'язку між людьми з його відповідним відтворенням в їхній психіці. Міжособистісна взаємодія є атрибутом соціальної психології, тією її “клітиною”, одиницею аналізу (Л. С. Виготський, С. Д. Максименко), якій притаманні всі її властивості та соціально-психологічні закономірності.

мірності. І саме визначення соціальної психології та її розвиток як галузі психологічної науки зобов'язані наявності цієї взаємодії у людей, об'єднаних у соціальні групи, а також зумовлені психологічними характеристиками самих цих груп.

Згідно з Є. О. Климовим, можна стверджувати, що основними учасниками міжособистісної взаємодії можуть бути:

особистість (Я) ↔ особистість (Ти);

особистість ↔ колектив (група);

колектив (група) ↔ особистість;

група (колектив) ↔ група (колектив);

особистість (Я) ↔ особистість (Я).

Таким чином, усі діючі особи перебувають у тих або інших міжособистісних зв'язках, у взаємодії, через що вони, перефразовуючи Д. Майерса, думають один про одного, впливають одне на одного, ставляться одне до одного — саме цей механізм взаємодії і вивчає соціальна психологія.

Основними соціально-психологічними, процесуальними, структурними компонентами міжособистісної взаємодії є спілкування і взаємини (ставлення).

Проблема спілкування є однією з найактуальніших у соціальній психології, а також в інших науках (філософії, соціології, педагогіці).

Найширше визначення цього феномена дає Б. Д. Паригін. Він вважає, що “є всі підстави розглядати спілкування як складний і багатогранний процес, який може виступати і як процес взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і як ставлення людей один до одного, і як процес їх взаємовпливу один на одного, і як процес їх співпереживання і взаємного розуміння один одного”. Позитивним у цьому визначенні є, з погляду Н. Л. Коло-

мінського, найбільш розгорнута характеристика зовнішніх і внутрішніх, когнітивних, емоційних, поведінкових аспектів спілкування.

Г. М. Андреева бачить корені спілкування у матеріальній життєдіяльності людини: “Спілкування ж і є реалізацією всієї системи відносин людини”. Як зазначає дослідник, тут поняття спілкування не ототожнено з поняттям стосунків, відносин (ставлень). Для психолога диференціювання цих понять має не тільки теоретичне, а й методологічне і практичне значення. Так, на думку Н. Л. Коломінського, найчіткіше співвідношення між спілкуванням і ставленням визначено Я. Л. Коломінським у такому твердженні: “Спілкування — це інформаційна і предметна взаємодія, у процесі якої реалізуються, виявляються і формуються міжособистісні взаємини”. Наведене визначення є продуктивним з точки зору специфіки психології управління взагалі, адже в ньому не тільки втілено аспект інформаційного, комунікативного обміну, а й закладено методологічні підходи до вивчення, врахування особливостей реалізації міжособистісних взаємин, а також можливостей впливу керівника на ці взаємини через певно спрямоване спілкування. “Проведене розмежування (спілкування і взаємин. — Н. Коломінський) має істотне психолого-педагогічне значення в плані пошуку шляхів управління внутрішньо колективними стосунками і міжособистісним спілкуванням. Певно, тут можна говорити про два принципово можливі способи управління: зміну і регулювання спілкування через зміну стосунків і регулювання стосунків через зміну спілкування. Зрозуміло, що кожний з цих шляхів для свого здійснення потребує специфічних педагогічних впливів”.

Аналіз структури міжособистісної взаємодії показує, що тут існують загальні соціально-психологічні компоненти, визначені у працях Б. Ф. Ломова, А. А. Бодальова, Я. Л. Коломінського, Н. Н. Обозова та ін. Йдеться про трикомпонентну структуру: поведінковий, афективний, когнітивний компоненти. Ці три компоненти, на думку Н. Л. Коломінського, притаманні і спілкуванню, і стосункам, але у спілкуванні чіткіше виявляється поведінковий компонент, а у стосунках — афективний. Значущість елементів взаємодії впливає з того, що в ній виявляються комунікативна, інтерактивна і перцептивна властивості. Врахування того, що у процесі спілкування здійснюється обмін інформацією між тими, хто спілкується (це реалізовано в комунікативній стороні спілкування), вимагає чіткого усвідомлення цього інформаційного аспекта.

У західній соціальній психології найчастіше використовується термін “комунікація”, а не “спілкування”. Так, Т. Шибутані, інтерпретуючи погляди Дж. Дьюї, Сепіра, стверджує, що суспільство і є комунікація. “Реальність, — пише він, — що спостерігається при вивченні соціальних груп, є взаємодія між людьми і стійкий порядок, який ми розпізнаємо в їхніх взаєминах, і становить соціальну структуру”.

Н. Л. Коломінський зауважує на необхідності враховувати, що в процесі спілкування “цієї специфічної форми взаємодії людини з іншими людьми, — як зазначає Б. Ф. Ломов, — здійснюється взаємний обмін уявленнями, ідеями, інтересами, настроями, почуттями, установками, рисами характеру і та ін.”. Цю думку конкретизує Р. Л. Кричевський, який розробляє поняття “ціннісний обмін”. Йдеться про те, що у процесі спілку-

вання суб’єкти обмінюються тією інформацією (духовного, емоційного, іншого змісту), яка є особистісно значущою для учасників цієї взаємодії. Цінність визначається ним як “матеріальний або ідеальний предмет, що є значущим для людини, тобто він здатний задовольняти її потреби, відповідати її інтересам”.

Зокрема, на думку Н. Л. Коломінського, доцільно втілювати в життя ідею психологічної рівноправності партнерів, саме ідею діалогічної, суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Ця ідея (Я — інше Я, Я — Ти, Я — Воно) у філософії пов’язана з іменами Сократа, Л. Фейєрбаха та ін. У сучасній філософії та психології ідея міжособистісної взаємодії знайшла відбиття у поглядах Бубера, Біблера, працях українських психологів (Г. О. Балл, О. В. Киричук, С. О. Муратов та ін.).

Г. М. Андрєєва виокремлює інтерактивний бік спілкування, який полягає в “організації взаємодії між індивідами, що спілкуються, в обміні діями”. Причому Б. Ф. Ломов наполягає на тому, що “спілкування — це не система дій кожного з його учасників, що перемежуються, а їх взаємодія. Неможливо “розрізати”, відділити діяльність одного учасника від діяльності іншого, бо це означало б відхід від аналізу взаємного спілкування”.

Н. Л. Коломінський погоджується з таким синтетичним розумінням суті спілкування, яке протиставлене механістичному аналізу “внесків” учасників діалогу, тим більше, що міжособистісна, міжсуб’єктна взаємодія двох, як мінімум, людей може розглядатись як система. Іншими словами, дії кожного учасника спілкування є елементами цієї системи, які в поєднанні дають нову, не тотожну з поелементним, якість. Момент симультанності завжди має враховуватися у

процесі аналізу спілкування, визнання цього не “зачиняє дверей” перед аналізом дій кожного суб’єкта спілкування.

Перцептивний бік спілкування стосується всього комплексу проблем сприймання та розуміння людини людиною (Г. Андреева, О. Бодальов, Г. Щокін). Це означає, що в міжособистісній взаємодії істотним є, вважає Я. Л. Коломінський, врахування тих соціально-психологічних особливостей, які зумовлені і зумовлюють перцепцію і соціально-психологічну перцепцію. Йдеться про феномени першого враження і новизни, ефект ореола, вплив соціальних установок (атитюдів) щодо сприймання та оцінювання людини людиною, проблематики візуальної психодіагностики (Г. В. Щокін), когнітивного дисонансу і каузальної атрибуції (Л. Фестінгер, Г. Келлі), міжособистісної атракції (О. Ю. Панасюк, Л. Я. Гозман).

Міжособистісне сприймання і розуміння — це та внутрішня характеристика міжособистісної взаємодії, яка водночас є компонентом спілкування, ставлення, взаємин. Отже, ставлення людини до іншої людини — це внутрішній (емоційний, когнітивний, поведінковий) відгук однієї людини на сприймання нею іншої людини.

На думку Н. Л. Коломінського, умовне визначення комунікативного, інтерактивного та перцептивного боків спілкування є більш загальним для всіх його випадків. Особливий пласт соціально-психологічного змісту міжособистісної взаємодії займає “спілкування із собою”. Адже формування самосвідомості, Я-концепції, образу “Я” здійснюється у процесі переходу від усвідомлення індивідом почуттів “вони”, “ми” до почуття “Я”, як це вважають Б. Ф. Поршнев, Р. Бернс та ін.

Зазначимо, що вирішальну роль у формуванні самосвідомості особистості (самооцінки, рівня домагань як складових самосвідомості) відіграють міжособистісні стосунки та спілкування індивіда з іншими людьми (Л. І. Божович, Т. Шибутані, Р. Бернс). Причому “особливо важливими, — зазначає Р. Бернс, — для нього є контакти з іншими значущими контактами, які за своєю суттю і визначають уявлення індивіда про самого себе. Однак на початку він формується під впливом практично будь-яких соціальних контактів”.

У соціальній психології розрізняють більш загальні соціальні, суспільні відносини і більш конкретні, міжособистісні взаємини.

Н. Л. Коломінський вважає, що можна погодитися з Г. М. Андреевою, яка висловлює таку точку зору: природу міжособистісних взаємин можна правильно зрозуміти тоді, коли їх не ставити в один ряд із суспільними відносинами, а вбачати в них “особливий ряд стосунків, які виникають всередині кожного виду суспільних відносин, а не зовні від них (чи то “нижче”, “вище”, “збоку” або ще якось)”. Дослідник погоджується з думкою Г. М. Андреевої, що ідеологічні, політичні, економічні, міжгрупові соціальні відносини пронизані міжособистісними взаєминами і водночас міжособистісні взаємини в кінцевому рахунку зумовлені цими суспільними відносинами. Кожна людина безпосередньо усвідомлює свої стосунки як міжособистісні взаємини.

Н. Л. Коломінський стверджує, що ця точка зору має не тільки теоретичне, а й методологічне значення. А тому, розробляючи методичний інструментарій для діагностування і вивчення міжособистісних взаємин, здійснюючи якісний аналіз отрима-

них даних, необхідно враховувати цей факт взаємопроникнення суспільних відносин із міжособистісних взаємин. Це також важливо для аналізу соціально-психологічних механізмів соціалізації індивіда, коли суть людини не може безпосередньо ототожнюватися із сукупністю суспільних відносин, адже ці відносини проходять через опосередковану переробку, трансформацію і непрямую визначеність в тих відносинах, які безпосередньо впливають на індивіда, тобто в міжособистісних взаєминах.

Однак ми не можемо погодитися з Г. М. Андрєєвою, вважає Н. Л. Коломінський, яка визначає тільки емоційний бік міжособистісних взаємин і не зважає на когнітивну та поведінкову складові цих відносин. Якщо ми визнаємо трикомпонентну структуру міжособистісної взаємодії, то і логічно, і феноменологічно визнати в них трикомпонентну структуру, яку складають поведінковий (праксеологічний), афективний (емоційний), когнітивний (гностичний) компоненти. Інша справа, що суспільні відносини, як більш віддалені від особистості, значно абстрактніші, можуть не мати такого яскравого емоційного забарвлення, як у міжособистісних взаєминах.

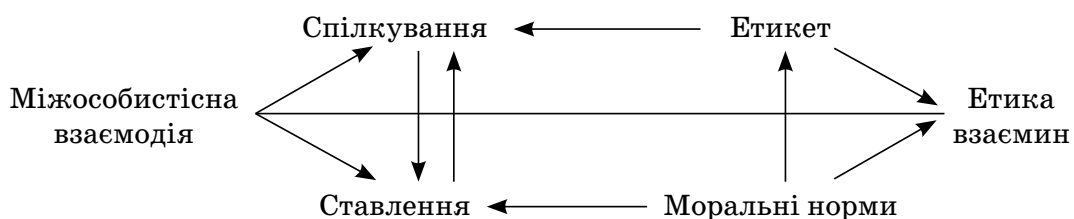
Особисті, або, за термінологією А. В. Петровського, емоційно-оцінні стосунки не є організаційно оформленими, на відміну від ділових відносин, але їх існування є об'єктивною

реальністю. Це симпатії, антипатії, відносини більш-менш нейтральні та ін. Особисті стосунки вирізняються тим, що вони не підлягають такій регламентації, як ділові, виникають спонтанно. Взаємини, особливо особисті, потребують для свого дослідження застосування методичних процедур (соціометрія, референтометрія та ін.), тому що ставлення і спілкування не завжди збігаються, а іноді можуть і суперечити одне одному. Співвідношення ставлення і спілкування як внутрішнього і зовнішнього компонентів міжособистісної взаємодії Н. Л. Коломінський подає за допомогою нескладної схеми.

Образ айсберга на цій схемі вдало, на наш погляд, відображає внутрішню, сховану від спостереження, сторону міжособистісної взаємодії, та зовнішню, яку ми спостерігаємо, стверджує автор. Порівняння цих соціально-психологічних феноменів з моральними нормами (внутрішнє) та етикетом, тобто “сукупністю правил поведінки щодо зовнішнього виявлення ставлення до людей (форми звертання і вітання, поведінка в громадських місцях, манери, одяг)”, є наочне уявлення про соціально-психологічне підґрунтя етики взаємин.

М. Каган, аналізуючи спілкування як суб'єкт-суб'єктну взаємодію, визначає такі “функціональні ситуації”:

- 1) мета спілкування поза самою взаємодією суб'єктів;
- 2) мета спілкування у самому суб'єкті;

Орієнтовна модель співвідношення ставлення і спілкування в міжособистісній взаємодії

- 3) мета спілкування — долучення партнера до досвіду і цінностей ініціатора спілкування;
- 4) мета спілкування — долучення самого його ініціатора до цінностей партнера.

Н. Л. Коломінський розглядає їх з точки зору специфіки менеджменту в освіті.

Отже, саме через міжособистісні взаємодії реалізуються соціально-психологічні функції, зовнішнім проявом яких є спілкування, а внутрішнім — стосунки.

Визначаючи міжособистісну взаємодію як значущий соціально-психологічний феномен, Н. Л. Коломінський розробив певну модель цієї взаємодії з урахуванням різних варіантів співвідношення мети спілкування із самою міжособистісною взаємодією. У процесі управління, як показало дослідження, це співвідношення пов'язане із специфікою процесуальних і цільових функцій. На етапі планування мета лежить зовні взаємодії, на

етапі організації мета спілкування перебуває значною мірою в ній самій, а на етапі контролю вона розташована поза спілкуванням (зовні).

Література

1. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту: Навч. посіб. — К.: МАУП, 1996. — 176 с.
2. Коломінський Н. Л. Соціально-психологічна структура міжособистісної професійної взаємодії в менеджменті освіти // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28–30 жовт. 1998 р.). — К., 1998. — С. 165–168.
3. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): Моногр. — К.: МАУП, 2000. — 286 с.
4. Коломинский Я. Л., Панько Е. А. Диагностика педагогического взаимодействия. — Минск, 1993. — 76 с.

Основними структурними компонентами міжособистісної взаємодії є спілкування та взаємини (ставлення). Порівняння цих соціально-психологічних феноменів з моральними нормами (внутрішні) та етикетом, тобто “сукупністю правил поведінки щодо зовнішнього виявлення ставлення до людей (поведінка в громадських місцях, манери, одяг)”, є уявлення про соціально-психологічне підґрунтя етики взаємин.

Основными структурными компонентами межличностного взаимодействия являются общение и взаимоотношения. Сравнение этих социально-психологических феноменов с моральными нормами (внутреннее) и этикетом, т. е. “совокупностью правил поведения относительно внешнего выявления отношения к людям (поведение в общественных местах, манеры, одежда)”, дает представление о социально-психологической почве этики взаимоотношений.

Intercourse and mutual relations is the basic structural components of migosobistsisnoi co-operation (appeal). Comparison of these social-psychological phenomena with moral norms(internal) and etiquette, that is by the “aggregate of rules of conduct, in relation to the external exposure of attitude toward people (conduct in public places, manners, dressed)” the picture is given of social-psychological subsoil of ethics of mutual relations.